

ER DET LØPSK TALE, – OG HVA KAN GJØRES?

DEL I

Det er en glede å oppleve en økende interesse for feltet løpsk tale. Takket være etableringen av den internasjonale foreningen ICA har flere fagpersoner, forskere og personer med løpsk tale, på tvers av landegrensener og verdensdeler, bidratt til å sette fokus på diagnosen løpsk tale og behandlingen av denne. Ny forskning og nytt materiell innenfor løpsk tale feltet foreligger - hvordan implementere dette i vårt logopediske arbeid?

Andre del av denne artikkelen vil bli presentert i neste nummer av Norsk Tidsskrift for Logopedi. Der vil områdene kartlegging og tiltak få en nærmere omtale.

Vår intelligens og kompetanse blir ofte vurdert ut i fra vårt muntlige uttrykk. Den raske og ujevne talen hos personer med løpsk tale påvirker kommunikasjonen og forståeligheten i samtaler, som igjen kan føre til at de ofte blir feil- og undervurdert av andre. Et av våre viktigste mål i den logopediske oppfølgingen handler ofte om å kunne gi personer med løpsk tale flere kommunikasjonsmessige og tale tekniske redskap og dermed mer personlig makt i flere kommunikasjonssituasjoner.

Løpsk tale er relativt nytt innen forskningen, og har lenge vært underrepresentert sammenliknet med forskningen på stamming (Myers & St. Louis, 1992; St. Louis & Schulte, 2011; Ward, 2006; Weiss, 1964). Nyere hjerneforskning viser at det kan være helt spesifikke områder i hjernen som er knyttet til løpsk tale, blant annet de områder som har med motorisk koordinering å gjøre (Van Zaalen, 2009). Alm (2011) har foreslått at personer med løpsk tale har for stor grad av dopaminreseptorer D2. Dette påvirker talen slik at den ofte kan virke rask og tilsynelatende ukontrollert. En hovedtanke i dette perspektivet er at talen er en motorisk aktivitet som behøver nøyaktig timing for å skape en riktig talemelodi og rytme. Om signalene i talen ikke er sterke nok eller er overstimulerte, kan ulike nerveimpulser bli forstyrret. Hjernen har da vansker med å finne den rette balansen for jevn og rytmisk tale. For tidlig timing eller igangsetting av den motoriske program-

Karoline Hoff

er nyutdannet logoped, og har en tidligere bakgrunn som allmennlærer. Hennes masteroppgave omhandler kartlegging av løpsk tale, og spesielt kartleggingsverktøyene Lommebokhistorien og PCI. Denne artikkelen er basert på deler av hennes masteroppgave. Hun arbeider for tiden som logoped i PP-tjenesten i Oslo kommune.

E-post: karpensita@hotmail.com

Hilda Sønsterud

er logoped og arbeider som seniorrådgiver på team for taleflytvansker ved Bredtvet kompetansesenter. Hun arbeider i hovedsak med veiledning og klinisk oppfølging i brukersaker relatert til stamming og løpsk tale og holder kurs for logopeder innenfor feltet taleflytvansker.

Hun arbeider også med forskning og fagutvikling innenfor dette feltet.

E-post: hilda.sonsterud@statped.no

meringen av muskelbevegelser i hjernen, vil fort kunne føre til rask og utydelig tale.

Et lite historisk tilbakeblikk

Kjennetegn på løpsk tale kan være nedtegnet i stamme-litteraturen allerede så tidlig som fire hundre år før Kristus av den greske legen Hippocrates. Weiss (1964) tolket beskrivelsene til Hippocrates, om en mangelfull balanse mellom tanke og tale, til mer å kunne gjelde personer med løpsk tale. Likeledes er historien om Demosthenes (384–322 f.Kr.), som vi ofte knytter til stamming, muligens et eksempel på det samme. Noen av symptomene til Demosthenes kan mer relateres til løpsk tale: temperamentsfull, impulsiv, utydelig uttale, svak stemmebruk, kortpustet, manglende fokusering på hovedpoeng i samtaler og han kunne henge seg opp i uvesentlige detaljer. Mest sannsynlig hadde Demosthenes en kombinert vanske med både stamming og løpsk tale (Weiss, 1964). Demosthenes gikk i lære hos en kjent skuespiller og stemmelærer som het Satyros. Vi vet at han ble kjent for sine taler og evne til å formidle. Kanskje kan han være et eksempel på at det er mulig å bli god på muntlig formidling til tross for at han hadde en omfattende taleflytvanske.

Sveitseren Bazin gjorde allerede i 1717 en analyse av løpsk tale: «In such individuals speech is often quicker than their thoughts and they mostly try to express ideas which are as yet incoherent and chaotic» (Bazin i Luchsinger, 1951, ref. i Weiss, 1964, s.2). Det sies også at Demosthenes forsøkte å kurere seg selv ved å ha noen småstein i munnen når han snakket.

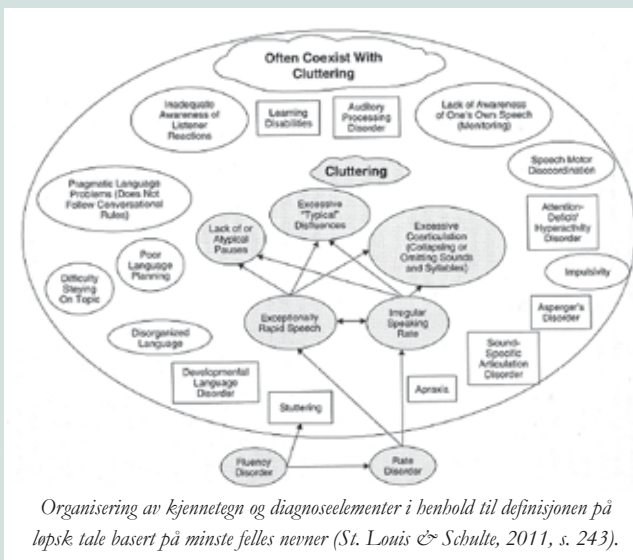
På tross av denne oppmerksomheten rundt rask og usammenhengende tale hos noen personer med stamming, tok interessen seg først opp i Europa på nittenhundretallet hvor flere forskere og klinikere anerkjente løpsk tale som en egen taleflytvanske (Daly & Burnett, 1999; Preus, 1987; Reichel & Draguns, 2011). Siden stamming ble definert først, har det vært naturlig at gjenkjennelse av løpsk tale har sitt utspring i klinisk arbeid med personer som stammer (St. Louis & Schulte, 2011). Flere europeiske land, deriblant Norge, har i flere tiår vært en viktig aktør for løpsk tale feltet, blant annet

gjennom arbeidet til Alf Preus og Anne Teigland. Norge viser fremdeles et stort engasjement for taleflytvansken løpsk tale både på nasjonalt og internasjonalt nivå, og interessen er økende i Amerika og resten av verden.

Den første boken omhandlende løpsk tale alene ble gitt ut på tysk av sveitsiske Richard Luchsinger i 1963 med tittelen *Poltern*, som betyr løpsk tale (Luchsinger, 1963). Året etter ble den fulgt opp av sveitsiske Deso A. Weiss med boken *Cluttering*, det engelske ordet for løpsk tale (Weiss, 1964). Siden sistnevnte bok ble utgitt på engelsk ble den derfor mer tilgjengelig, og den blir fremdeles ofte henvist til i nyere publikasjoner. Den seneste boken omhandlende løpsk tale er redigert av David Ward og Kathleen Scaler Scott i 2011, og er en samling artikler av bidragsytere fra flere land (Ward & Scaler Scott, 2011).

Definisjon basert på minste felles nevner

Det foreligger til nå ingen enighet om en felles definisjon på løpsk tale. Men, om ikke det foreligger en universell definisjon, så er det en bred enighet internasjonalt om å ta utgangspunkt i minste felles nevner, det vil si et minimum antall nødvendige og tilstrekkelige tilstander som må være tilstede for at vansken skal bli definert (St. Louis & Schulte, 2011). St. Louis og kollegaer har de siste to tiårene utviklet og videreutviklet en arbeidsdefinisjon på løpsk tale (St. Louis, 1992; St. Louis, Raphael, Myers & Bakker, 2003; St. Louis, Myers, Bakker & Raphael, 2007). Arbeidsdefinisjonen har opp-

Organisering av kjennetegn og diagnoseelementer i henhold til definisjonen på løpsk tale basert på minste felles nevner (St. Louis & Schulte, 2011, s. 243).

arbeidet seg anerkjennelse, og mange har støttet seg til den de seneste år (Alm, 2011; Daly & Burnett, 1999; Drayma, 2011; Lanouette, 2011; Van Zaalen, Wijnen & Dejonckere, 2009a, 2009b; Ward, 2006). Vi støtter oss også til denne definisjonen. Den nyeste definisjonen er utarbeidet i 2011, og tar utgangspunkt i minste felles nevner. Se også illustrasjon om organisering av kjennetegn og diagnoseelementer i henhold til definisjonen på løpsk tale basert på minste felles nevner hentet fra St. Louis & Schulte (2011, s. 243).

Løpsk tale er en taleflytvanske hvor samtalesegmentene^a i morsmålet^b til den som snakker i hovedsak blir oppfattet for hurtig^c, for uregelmessig^d, eller begge deler. Segmentene av hurtig og/eller uregelmessig talerate må videre opptre sammen med en eller flere av følgende: (a) hyppighet av 'normale' talebrudd^e; (b) hyppighet av kollaps^f eller bortfall av stavelser; og/eller (c) unormale pauser, betoning av stavelser, eller talerytme.

^a Løpsk tale må opptre i naturlig samtale, men må ikke nødvendigvis finne sted majoriteten av tiden. Klare og isolerte eksempler som overgår personer med normal tale er tilstrekkelig for en diagnose.

^b Dette kan også finne sted i andre språk personen mestrer, spesielt i flerspråklige miljøer.

^c Dette kan stemme selv om stavelshastigheten ikke overgår normaltalende.

^d Synonymer for uregelmessig tale kan være 'støtvis' og 'sprutvis'.

^e Disse talebruddene er ofte observert i færre antall hos normaltalende og er ikke typisk å finne hos personer som stammer.

^f Kollaps inkluderer, men er ikke begrenset til, hyppighet av forkortelser, 'teleskopering', eller 'over-koartikulering' av ulike stavelser, spesielt i flerstavellesord (fritt oversatt etter St. Louis & Schulte, 2011, s. 241-242).

Kort oppsummert dekker denne arbeidsdefinisjonen aspekt som hastighet og uregelmessighet i talen. Videre viser den at dette fører til forstyrrelser som høyt antall av normale talebrudd, «fortettet» taleproduksjon og uregelmessige og/eller feilplasserte pauser i talen. Noen av disse kjennetegnene må være til stede, men ikke nødvendigvis alle, for at en diagnose skal bli vurdert.

Positivt med denne definisjonen er elementet om at løpsk tale må finne sted i naturlig samtale. Det er i spontantalen den mest autentiske talen opptre, og dermed også der det er mest vanlig at løpsk tale forekommer (Daly, 1992; St. Louis et al., 2007; Van Zaalen, 2009; Ward, 2006). St. Louis og Schulte (2011) trekker frem at fordelene med denne definisjonen er at den tillater forskere og klinikere å betrakte løpsk tale på lik måte.

Det er viktig å være oppmerksom på at World Health Organization (WHO) definerer løpsk tale i Den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer (ICD-10) (WHO, 2007) som en diagnose på lik linje med stamming. Helsedirektoratet (2012) har en oversatt versjon til norsk.

Ved å sammenlikne WHO's definisjon med definisjonen ovenfor, kan vi forstå at St. Louis sin definisjon kan være enklere å forholde seg til for oss logopeder, spesielt ved det at den er mer presis og ikke oppfattes som så tvetydig. Vi mener definisjonen til WHO er mangelfull, da den avskriver gjentakelser som symptom til tross for at det er et kjennetegn som har vist seg å være beskrivende for flere personer med løpsk tale. WHO's definisjon beskriver dessuten talen som uten pauser, mens det som er mer typisk hos personer med løpsk tale er unormal plassering av pausene. Arbeidsdefinisjonen kan gjøre sammenlikning fra person til person enklere ved det at den er spesifikk, og den muliggjør utredning av personer med løpsk tale med større sikkerhet. St. Louis og Schulte (2011) understreker likevel at definisjonen bør betraktes som tentativ og at den bør bekreftes av videre forskning.

Bevissthet og engstelse

Tidligere har en ofte antatt at personer med løpsk tale har vært ubevisst sine taleflytvansker, og Weiss (1964) hevdet at dette var en obligatorisk side ved taleflytvansken. Denne antatte ubevisstheten er ikke unaturlig, med tanke på at talebruddene som blir produsert er normale talebrudd som alle mennesker kan ha i sin daglige tale. Nå har en gått bort fra at det nødvendigvis må være slik. Ward (2006) peker på at personer med løpsk tale kan være bevisst vansken, men ofte være ute av stand til å bedre den eller se kommunikasjonsvanskene fra samtalepartnerens perspektiv. Daly og Burnett (1999)

har erfart at flere med løpsk tale mener samtalepartneren ikke følger godt nok med, i stedet for å innse at det er en selv som uttrykker seg uklart. Disse siste pragmatiske aspektene kan logopeden være bevisst for utarbeidelse av eventuelle tiltak knyttet til det å tolke samtalepartneres signaler.

En kan finne at det tidligere i litteraturen har vært rapportert at unngåelsesadferd er sjelden hos personer med løpsk tale (Daly & Burnett, 1999; Preus, 1987). I motsetning til hos personer med stamming, har det blitt beskrevet at det ikke er så typisk at de opplever engstelighet knyttet til spesielle lyder eller ord. I vår kliniske hverdag kan vi av og til oppleve ungdom og voksne med løpsk tale som kan unngå spesielle lange ord som er vanskelig å uttale. Videre ser vi at unngåelsesatferden til personer med løpsk tale som oftest er knyttet til situasjons- og personvariabler. Et egenvurderingsskjema som er utviklet på Bredtvet kompetansesenter (foreløpig til internt bruk) bekrefter dette ved at flere personer med løpsk tale har skåret høyt på negative tanker og følelser som er knyttet til deres snakking. De bekrefter en følelsesmessig høy grad av frustrasjon, flauhet, engstelse og hjelpeløshet. Dette er helt i samsvar med Ward sine erfaringer: «*Adolescents and adults who clutter may often be aware of the fact that there is a problem, but be unable to do anything about it [...]*» (Ward, 2006, s.146).

Som logoped er det dermed viktig å være klar over at en kan møte personer med løpsk tale som har unngåelsesadferd, og at disse har behov for samtale og veiledning i forhold til den. I tilfeller kan også personer med løpsk tale utvikle frykt for å prate. Van Zaalén et al. (2011b) viser til at redselen kan være utviklet fra negative responser eller usikkerhet rundt nonverbale reaksjoner fra samtalepartnere. Det virker dermed som personer med løpsk tale oftere har bevissthet rundt vansker knyttet til kommunikasjonen med andre mennesker enn selve øyeblikkene med brudd i talen.

Vi antar at funn og beskrivelser av adferden til personer med løpsk tale i fremtiden kan bli mer nyansert og variert i forhold til egen bevissthet til vanskene, samt unngåelsesadferd i relasjon til situasjoner og personer.

Interessant er det å kjenne til historien om Dr. Serre D'Alais (1841) som hadde løpsk tale, og som likevel viste en stor bevissthet omkring sin tale. Ifølge Weiss (1964) var han i stand til å diagnostisere seg selv som en person med løpsk tale, og som også hadde klare formeninger om hva som ville være hensiktsmessig trening for ham selv. Vi undrer oss over at Weiss selv ikke brukte den historien til å underbygge at enkelte personer med løpsk tale kanskje ikke er så lite bevisste sin vanske likevel. Det ser ut til at denne historien kan være et av de tidligste eksemplene **på at enkelte** personer med løpsk tale kan ha bevissthet om sin egen vanske, men det er mulig at mer forskning er nødvendig for å underbygge dette (Sønsterud, 2011).

Den allmenne kunnskap om løpsk tale

Den allmenne bevisstheten og kunnskapen om løpsk tale blant befolkningen generelt er begrenset (St. Louis et al., 2010). Mange personer med løpsk tale har aldri mottatt formelle tiltak som hjelp for sine vansker, og det er antagelig flere logopeder som ikke betrakter sin egen kompetanse som tilstrekkelig når det gjelder å kartlegge og sette i gang tiltak (St. Louis & Rustin, 1992). Scaler Scott og St. Louis (2011) har gjengitt sitater fra personer med løpsk tale som setter ord på hvilke områder de har slitt med, hvilke personlige kamper de har hatt og hvordan taleflytvansken har påvirket livet deres. På Internett har det de siste årene utviklet seg blogger, samtaleforum, epostutveksling og sosiale nettverk hvor personer med løpsk tale og deres pårørende har kunnet komme i kontakt og kommunisere. Dette viser at flere personer med løpsk tale og deres nærmeste har stor bevissthet i forhold til taleflytvansken, og at det er et stort behov for å forstå og tilrettelegge for disse. Likevel er vår erfaring at den generelle befolkningen fortsatt er lite opplyste. Lærere, leger, psykologer og andre fagpersoner innenfor utdanning og helse, har som oftest lite kjennskap til vansken. Det kan oppleves som en meget stor påkjenning å ha en vanske som så få kjenner til.

Det er et pågående informasjonsarbeid om vansken løpsk tale her i Norge, og et samarbeidsprosjekt mellom Bredtvet kompetansesenter, Statped Vest og Norsk Interesseforening for stamme er nettopp avsluttet. Prosjektet var støttet av Extrastiftelsen Helse og

Rehabilitering og Norsk interesseforening for Stamme, og arbeidet har hatt som formål å gjøre vansken mer kjent ved å gjøre informasjon om løpsk tale lettere tilgjengelig. En ny brosjyre om løpsk tale er derfor utviklet (Sønsterud, Heitmann & Kvenseth, 2012), og den kan lastes ned fra lenken <http://www.statped.no/lopsktalebrosjyre>. Brosjyren er gratis og kan bestilles ved å ta kontakt med Bredtvet kompetansesenter, Statped Vest eller Norsk interesseforening for stamme.

Brosjyren er sendt ut til flere PP-tjenester og alle helsestasjoner i landet. Lesere av Norsk tidsskrift for logopedi kan gjerne bidra ytterligere i informasjonsformidlingen ved å distribuere brosjyren videre til de personer og institusjoner som måtte trenge mer informasjon.

Andre relaterte kjennetegn

Andre vansker kan ha ulike og sammenfallende kjennetegn med løpsk tale. Vi vil gi en liten oversikt og kort omtale nedenfor, jf. også illustrasjonen om organisering av kjennetegn og diagnoseelementer på løpsk tale.

STAMMING

Stamming er en taleflytvanske som deler noen av karakteristikkene med løpsk tale, men som er ulik på flere viktige områder (Daly & Burnett, 1999; Ward, 2006). Alm (2011, s. 3) peker på at bedre kunnskap om løpsk tale er essensielt for forståelsen av stamming, siden de er både overlappende og kontraherende vansker. Van Riper (1982) og Preus (1992) har dessuten foreslått at løpsk tale kan være en undergruppe av stamming. En nyere studie utført av Howell og Davis (2011), med hovedfokus i om stamming og løpsk tale er beslektet, fant få ulikheter mellom de to taleflytvanskene. Imidlertid er det flere eksempler på at stamming kan være en tilleggsvanske til løpsk tale hos noen (Daly & Burnett, 1999; St. Louis et al., 2007; Van Zaalen et al., 2009b).

Forlengelser og blokkeringer er ikke typisk for løpsk tale, men karakteristikkene som kan være felles er gjen-tagelser av fraser, ord og delord. Forstyrrelsene i talen hos personer med stamming kan dermed være mer observerbare for andre mennesker, enn hyppigheten av de mer normale talebruddene en kan høre hos personer med løpsk tale. En studie av Van Zaalen et al. (2009b)

viste at deltakerne med løpsk tale produserte mer enn seks ganger så mye normale talebrudd som deltakerne med stamming. Raskt taletempo, som kan være karakteristisk for talen til personer med løpsk tale, er ikke typisk for talen til personer med stamming. Likevel meldes det om tilfeller der personer med stamming øker taletempoet for å opprettholde flyt og for å unngå pauser (Ward, 2006). Daly og Burnett (1999, s. 226) skriver om sammenlikningen av de to taleflytvanskene: «cluttering is to language expression as stuttering is to speech productions». Dette utsagnet er satt på spissen, men refererer likevel til den essensielle ulikheten ved at løpsk tale oftere handler om språklige vansker med å uttrykke seg enn selve taleproduksjonen.

DOWN SYNDROM

Down syndrom er en betegnelse for genetiske feil som fører til ulik grad av funksjonsnedsettelse, og er en tilstand som ofte er blitt referert til når det gjelder kjennetegn til løpsk tale (Van Borsel, 2011). Personer med Down syndrom har gjerne forstyrrelser i taleflyten sin som høy talehastighet og mindre forståelig tale. Utover slike assosiasjoner er det få likheter mellom vanskene. Van Borsel påpeker at en bred definisjon på løpsk tale ville gitt en unormalt høy insidens av løpsk tale hos personer med Down syndrom. Her vil det muligens passe bedre å beskrive vanskene innenfor spekteret av kjennetegn på løpsk tale, slik Ward (2006) har foreslått.

AUTISMESPEKTERFORSTYRRELSER OG ATTENTION DEFICIT/ HYPERACTIVITY DISORDER

Vansker innen *autismespekteret* er utviklingsforstyrrelser karakterisert av vansker med kommunikasjon, sosial interaksjon og fokuserte interesser (Scaler Scott, 2011). Herunder er også Asbergers syndrom inkludert. Felles kjennetegn kan være hurtig og uregelmessig talerate, unormal plassering av pauser og overdreven koartikulasjon. Hos denne gruppen påpeker Scaler Scott viktigheten av å skille like kjennetegn som til løpsk tale, men som kan oppstå som en følge av de primære vanskene, fra symptomer på løpsk tale. I populasjonen med autisme finnes det også tilfeller med løpsk tale, og for disse bør det settes i gang intervensjon tilpasset de unike behovene personene med autisme har. Liknende sammen-

likninger kan gjøres også for *AD/HD* (Attention Deficit/Hyperactivity Disorder) som innebærer vansker med oppmerksomhet og konsentrasjon. Sammenfallende karakteristikk i denne sammenheng kan være impulsivitet, rastløshet, uoppmerksomhet og urolighet (Daly & Burnett, 1999; St. Louis et al., 2007).

TALEAPRAKSI

Taleapraksi er forårsaket av hjerneskade ved områder i hjernebarken som styrer språket og gir en svikt i utføringen av viljestyrte handlinger (Patterson & Chapey, 2008). Felles artikulasjonsfeil kan være foregripende feil, som for eksempel å si *glønt glass* for *grønt glass* eller andre artikulasjonsfeil som ikke er typisk for normal fonologisk utvikling. Ward (2006) påpeker at personer med taleapraksi gjerne repeterer feilene om de blir bedt om å gjenta, mens personer med løpsk tale retter dem. Disse oppsummerte vanskene kan ha felles kjennetegn som løpsk tale og kan være sameksisterende vansker. Det finnes ikke entydige studier og litteratur om sikkerheten i disse sammenhengene, men det kan ha en mulig relevans med bakgrunn i at flere klinikere og forskere har beskrevet liknende observasjoner.

KOGNITIV FUNKSJON

Svakheter innen ulike kognitive ferdigheter er beskrevet innen litteraturen om løpsk tale, selv om det ikke betegnes som omfattende vanskeområder. Preus (1992, 1996) har foreslått en mulig sammenheng mellom løpsk tale og svakere *auditiv prosessering*. Det er også rapportert at noen personer med løpsk tale kan vise *pragmatiske vansker* under samtale, som for eksempel upassende turtaking, svake lytterferdigheter, upassende fastholdelse av tema, manglende oppmerksomhet til samtalepartnerens perspektiv og dårlig øyekontakt (Daly & Burnett, 1999; Lanouette, 2011; Preus, 1992, Teigland, 1996). Ifølge Daly og Burnett (1999) kan også personer med løpsk tale vise svakere *auditiv minne*, og dette kan settes i sammenheng med kortere oppmerksomhetsspenn. Disse nevnte kognitive aspektene kan påvirke forholdet mellom tanken og talen ved det at de er tilgjengelige, men at det kan kreve ekstra oppmerksomhetsmobilisering ved kommunikasjon og tale. Språkvansker og lese- og skrivevansker er også vansker som er rapportert om i tilknytning til løpsk tale.

LÆREVANSKER

Lærevansker refererer til barn som viser en ulikhet mellom deres kognitive evner og deres akademiske prestasjoner, med andre ord har de til tross for normal intelligens vansker med å lære (Van Zaalen, Wijnen & Dejonckere, 2011a). Vanskene er ofte assosiert til kognitive begrensninger, slik som vansker med korttidsminnet, auditiv diskriminering og visuell persepsjon (Van Zaalen, Wijnen & Dejonckere, 2009d). Kombinasjonen av løpsk tale og lærevansker har lenge interessert klinikere og forskere. Preus (1996) har hevdet at løpsk tale har mer til felles med lærevansker enn med stamming. Spesielt vansker med å uttrykke seg, lese og skrive er beskrevet både ved løpsk tale og lærevansker (Daly & Burnett, 1996; St. Louis, 1992). Daly og Burnett (1999) trekker frem en ulikhet ved at personer med lærevansker oftere viser vansker ved matematikk og resonnering, mens dette er områder personer med løpsk tale som tidligere nevnt kan ha som styrker. En studie av Van Zaalen m.fl. (2009d) viste ulikheter i de underliggende prosessene ved språkvanskene til barn med løpsk tale og lærevansker. Den språklige produksjonen til barna med lærevansker ble forstyrret av vansker med å konseptualisere og formulere, mens vansker med språklig planlegging hos barna med løpsk tale ble betraktet å gjenspeile utilstrekkelig tid til å fullføre frase- og setningsstrukturer. Begge gruppene viste vansker med setningsstruktur, ord og historiestruktur, men vanskene til barna med løpsk tale forsvant ved en mer langsom talehastighet. Med andre ord indikerer resultatene fra denne studien at vanskene til personer med løpsk tale og lærevansker grovt kan skilles ved at den språklige planleggingen bryter sammen ved henholdsvis at ytringene ikke blir ferdig planlagt (løpsk tale) og vansker med å finne språket (lærevansker).

TACHYLALIA

Ward (2006) skriver at eksepsjonelt rask tale ofte er det som legges merke til og rapporteres som symptom av personer ukjente med løpsk tale. *Tachylalia* er en fellesbetegnelse for eksepsjonelt rask tale, og kan strengt tatt ikke betraktes som en sameksisterende vanske. Tachylalia beskrives her da tilstanden ofte i litteraturen nevnes i forbindelse med løpsk tale. Kjennskap til tachylalia er nødvendig for å unngå å forveksle dette med løpsk tale. Selv om rask tale ofte er betegnende for løpsk tale, på-

peker Ward (2006) videre at rykkvis tale avbrutt av korte og uvanlig plasserte pauser er det som beskriver løpsk tale best. Det finnes dessuten mange personer med god taleflyt, men som også har en talehastighet som kan betegnes eksepsjonelt rask uten at det byr på noen vansker. Personer med ren tachylalia har ikke like mange brudd i taleflyten som personer med løpsk tale (Hartinger & Moosehammer, 2008). Overkoartikulering (ordet må ikke forveksles med vårt norske begrep koartikulering) i talen er eksempel på brudd som personer med løpsk tale ofte kan ha, men hvor personer med tachylalia oftere klarer å uttale alle lydene selv om taletempoet er raskt.

Andre del av denne artikkelen som nærmere omtale kartlegging og tiltak vil bli presentert i neste nummer av Norsk Tidsskrift for Logopedi.

KILDER

- Alm, P. A. (2011). Cluttering: A neurological perspective. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 3-28). UK: Psychology Press.
- Bakker, K., Myers, F. L., Raphael, L. J., & St. Louis, K. O. (2011). A preliminary comparison of speech rate, self-evaluation, and disfluency of people who speak exceptionally fast, clutter, or speak normally. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 45-65). UK: Psychology Press.
- Daly, D. A. (1992). Helping The Clutterer: Therapy Considerations. I F. L. Myers & K. O. St. Louis (red.), *Cluttering: A Clinical Perspective* (s. 107-121). Kibworth: Far Communications.
- Daly, D. A. & Burnett, M. L. (1996). Cluttering: Assessment, treatment planning, and case study illustration. *Journal of Fluency Disorders*, 21, 239-248.
- Daly, D. A. & Burnett, M. L. (1999). Cluttering: Traditional Views and New Perspectives. I R. F. Curlee (red.), *Stuttering and Related Disorders of Fluency* (2. utg.). (s. 222-254). New York: Thieme.
- Drayma, D. (2011). Possible genetic factors in cluttering. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 29-33). UK: Psychology Press.
- Hartinger, M. & Moosehammer, C. (2008). Articulatory variability and cluttering. *Folia Phoniatica et Logopaedica*, 60, 64-72.
- Helsedirektoratet. (2012). *ICD-10: Den internasjonale statistiske klassifikasjonen av sykdommer og beslektede helseproblemer* (10. revisjon). Hentet 8. april 2012, fra <http://finnkode.kith.no/2011/#|icd10|ICD10SysDel|2613776|flow>
- Howell, P. & Davis, S. (2011). The epidemiology of cluttering with stuttering. Possible genetic factors in cluttering. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 69-89). UK: Psychology Press.
- Lanouette, E. B. (2011). Intervention strategies for cluttering disorders. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 175-197). UK: Psychology Press.
- Luchsinger, R. (1963). *Poltern*. Berlin-Charlottenburg: Manhold Verlag.
- Myers, F. L. & St. Louis, K. O. (1992). Cluttering: Issues and Controversies. I F. L. Myers & K. O. St. Louis (red.), *Cluttering: A Clinical Perspective* (s. 11-22). Kibworth: Far Communications.

- Patterson, J. P. & Chapey, R. Assessment of Language Disorders in Adults. I R. Chapey (red.), *Language Intervention Strategies in Aphasia and Related Neurogenic Communication Disorders* (5. utg.) (s. 64-160). Baltimore: Lippincott Williams & Wilkins.
- Preus, A. (1987). *Stamming og løpsk tale* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Preus, A. (1996). Cluttering upgraded. *Journal of Fluency Disorders*, 21, 349-357.
- Preus, A. (1992). Cluttering and Stuttering: Related, Different or Antagonistic Disorders? I F. L. Myers & K. O. St. Louis (red.), *Cluttering: A Clinical Perspective* (s. 55-70). Kibworth: Far Communications.
- Reichel, I. K. & Draguns, J. G. (2011). International perspectives on perceiving, identifying, and managing cluttering. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 263-279). UK: Psychology Press.
- Scaler Scott, K. (2011). Cluttering and autism spectrum disorders. Defining cluttering: the lowest common denominator. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 115-133). UK: Psychology Press.
- Scaler Scott, K. & St. Louis, K. O. (2011). Self-help and support groups for people with cluttering. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 211-229). UK: Psychology Press.
- St. Louis, K. O. (1992). On Defining Cluttering. I F. L. Myers & K. O. St. Louis (red.), *Cluttering: A Clinical Perspective*. (s.37-53). Leicester: FAR Communications. (Utstedt på nytt i 1996 av Singular, San Diego, CA.)
- St. Louis, K. O., Filatova, Y., Coşkun, M., Topbaş, S., Özdemir, S., Georgieva, D., ...George, R. D. (2010). Identification of cluttering and stuttering by the public in four countries. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 12(6), 508-519.
- St. Louis, K. O., Myers, F. L., Bakker, K. & Raphael, L. J. (2007). Understanding and Treating Cluttering. I E.G. Conture & R. F. Curlee (red.), *Stuttering and Related Disorders of Fluency* (3. utg.). (s. 297-325). New York: Thieme Medical Publishers.
- St. Louis, K. O., Raphael, L. J., Myers, F. L. & Bakker, K. (2003). Cluttering Updated. The ASHA Leader. *ASHA*, November, 4-5, 20-22.
- St. Louis & Rustin, L. (1992). Professional Awareness of Cluttering. I F. L. Myers & K. O. St. Louis (red.), *Cluttering: A Clinical Perspective*. (s.23-35). Leicester: FAR Communications. (Utstedt på nytt i 1996 av Singular, San Diego, CA.)
- St. Louis, K. O. & Schulte, K. (2011). Defining cluttering: the lowest common denominator. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 233-253). UK: Psychology Press.
- Sønsterud, H. (2011). Å stå utenfor – og se inn... Deltakerbasert forskning innenfor løpsk tale – nytteverdi og relevans i klinisk praksis. Proceedings, 2. Nordiske konference om stammen og løpsk tale, 4.-6 mai 2011, Bergen.
- Sønsterud, H., Heitmann, R. & Kvenseth, H. (2012). *Hva er løpsk tale?* Oslo: UnitedPress.
- Teigland, A. (1996). A study of pragmatic skills of clutterers and normal speakers. *Journal of Fluency Disorders*, 21, 201-214.
- Van Borsel, J. (2011). Cluttering and Downs syndrome. Defining cluttering: the lowest common denominator. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 90-99). UK: Psychology Press.
- Van Riper, C. (1982). *The nature of stuttering*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Van Zaalen, Y. (2009). *Cluttering identified. Differential diagnostics between cluttering, stuttering and speech impairment related to learning disability*. Geneeskunde Proefschriften, Universiteit Utrecht: Nederland.
- Van Zaalen, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009a). A test of speech motor control on word level productions: The SPA Test (Dutch: Screening Pittige Articulatie). *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11, 26-33.
- Van Zaalen, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009b). Differential diagnostics between cluttering and stuttering – Part one. *Journal of Fluency Disorders*, 34, 137-146.
- Van Zaalen, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009d). Language planning disturbances in children who clutter or have learning disabilities. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11, 496-508.
- Van Zaalen, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P. (2011b). The assessment of cluttering: rationale, tasks, and interpretation. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 137-151). UK: Psychology Press.
- Ward, D. (2006). *Stuttering and Cluttering: Frameworks for understanding and treatment*. UK: Psychology Press.
- Ward, D. & Scaler Scott, K. (red.) (2011). *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. UK: Psychology Press.
- Weiss, D. A. (1964). *Cluttering*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall.
- World Health Organization. (2007). *ICD-10: International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems* (10. revisjon). Hentet 8. april 2012, fra <http://apps.who.int/classifications/apps/icd/icd10online/>

ER DET LØPSK TALE, – OG HVA KAN GJØRES?

DEL 2

Det er en glede å oppleve en økende interesse for feltet løpsk tale. Takket være etableringen av den internasjonale foreningen ICA har flere fagpersoner, forskere og personer med løpsk tale, på tvers av landegrensener og verdensdeler, bidratt til å sette fokus på diagnosen løpsk tale og behandlingen av denne. Ny forskning og nytt materiell innenfor løpsk tale feltet foreligger – hvordan implementere dette i vårt logopediske arbeid?

Første del av denne artikkelen ble presentert i forrige nummer av Norsk tidsskrift for logopedi 2/2012:26-33.

KARTLEGGING

Løpsk tale er en multidimensjonal vanske som kan ha tilleggsvansker på flere ulike områder, som omtalt i første del av artikkelen. Personer med løpsk tale passer ikke alltid enkelt inn i en typisk diagnose eller kategori, og derfor bør kartleggingsprosessen være omfattende og med en helhetlig datainnsamling (Daly & Burnett, 1996). I tillegg til den formelle kartleggingen er det vesentlig å også foreta en uformell kartlegging, da løpsk tale ofte forekommer mest hyppig i spontantalen og i naturlige situasjoner. Det kan dermed være utfordrende å fange opp elementer fra talen med maksimale talebrudd, siden det har vist seg at personer med løpsk tale ofte oppnår en kortsiktig bedring ved oppmerksomhet til egen tale (St. Louis et al., 2007, Ward, 2006). Da barnet er i en aktiv språklig utvikling, kan kartlegging av løpsk tale være utfordrende å gjennomføre før fylte 8 år, både med tanke på vurdering av tale tempo og språklig organisering (Van Zaalen et al., 2011). Det anbefales derfor ikke å diagnostisere i altfor ung alder.

Områder som bør utforskes er tempo og taleflyt, språklig organisering, talebrudd, bruk av pauser, bevissthet, kommunikasjon, talemotorikk, artikulasjon og rytme (Daly & Burnett, 1996, Van Zaalen et al., 2011). Ifølge Van Zaalen og kollegaer bør kartleggingen ha fokus på at vanskene er forårsaket av språklige planleggingsvansker og ikke artikulasjonsfeil. I denne artikkelen presenteres konkrete kartleggingsverktøy som logopeder kan benytte i sitt kartleggingsarbeid av personer med løpsk tale.

Karoline Hoff

er logoped og arbeider som rådgiver på team for taleflytvansker ved Bredtvet kompetansesenter. Hennes masteroppgave omhandler kartlegging av løpsk tale, og spesielt kartleggingsverktøyene Lommebokhistorien og PCI. Denne artikkelen er basert på deler av hennes masteroppgave.

E-post: karoline.hoff@statped.no

Hilda Sønsterud

er logoped og arbeider som seniorrådgiver på team for taleflytvansker ved Bredtvet kompetansesenter. Hun arbeider i hovedsak med veiledning og klinisk oppfølging i brukersaker relatert til stamming og løpsk tale og holder kurs for logopeder innenfor feltet taleflytvansker.

Hun arbeider også med forskning og fagutvikling innenfor dette feltet.

E-post: hilda.sonsterud@statped.no

Lommebokhistorien

Lommebokhistorien er en gjenfortellingstest basert på barnetesten 'Bus story' (Renfrew, 1997, ref. i Van Zaalen et al., 2009d) og ment for bruk på ungdom og voksne som en del av en bredere kartlegging av en mulig løpsk tale. Gjenfortellingstesten ble omgjort til en kartleggingstest for løpsk tale av Van Zaalen og Bochane i 2007 (Van Zaalen et al., 2009d). Lommebokhistorien er den eneste testen på norsk som dekker gjenfortellingsaspektet, og den er nå tilgjengelig via lenken www.statped.no. Van Zaalen et al. (2011) og Ward (2006) påpeker at gjenfortelling er en viktig del av kartleggingen, da det ofte er på dette kommunikasjonsnivået kommunikasjonen kan få brudd. Nærmere presisert kan dette ha å gjøre med at den grammatiske kodingen og den syntaktiske kompleksiteten kan være utfordrende når talehastigheten gjør at det ikke blir nok tid til å fullføre den redigerende fasen av språkproduksjonen. Typiske trekk en kan observere kan være uoversiktlig fortelling, ombytting av hendelsesforløpet, overfokusering på uviktige detaljer, utelatelse av sentrale historieaspekt, springende fortelling og manglende evne til å fremstille en sammenhengende historie (Ward, 2006). Testen Lommebokhistorien skrider med dette dermed frem som en mulighet til å avdekke viktige aspekt ved taleflytvansken.

Gjennomføringen av Lommebokhistorien går ut på at testleder leser opp en standardisert historie, og klienten skal gjenfortelle historien uten hjelp. Det blir gjort lydopptak og talen transkriberes etter gjennomføringen. Det medfølger et eget skjema for notering av testpersonens respons og talebrudd og et skåringskjema der resultatene kan noteres og summeres. Analysen innebærer en trinnvis prosess som tar for seg vurdering av historiekomponenter, vurdering av riktig syntaks, vurdering av type taleflytbrudd og vurdering av prosentdel taleflytbrudd og ratio taleflytbrudd.

PCI – Predictive Cluttering Inventory

Predictive Cluttering Inventory (PCI) er en sjekklister som kan gi en prediksjon på mulige tegn på løpsk tale hos en person. PCI ble utviklet av Daly og Burnett i 2006 basert på gjennomføring av spørreskjema fra 60 eksperter innen taleflytfeltet fra hele verden (Van Zaalen et al., 2009c). Van Zaalen og kollegaer fant gjennom to studier imidlertid ut at PCI i sin daværende form ikke var sensitiv og spesifikk nok til å kunne oppdage løpsk

tale hos personer med løpsktalende trekk (2009c), og heller ikke til å differensiere personer med løpsk tale fra personer med stamming (2009b). En forklaring på hvorfor testen ikke fanget opp personer med løpsk tale kan ha vært at mange av kjennetegnene på listen var felles med de bruddene alle mennesker har i sin daglige tale. Basert på undersøkelsen ble sjekklister og skårings-systemet videreutviklet av Van Zaalen et al. (2009b) ved at den reviderte utgaven av PCI har en akseptabel skåring spesifikk nok til å oppdage løpsk tale. Det foreligger en ny norsk versjon av Van Zaalens reviderte utgave tilgjengelig på internett for fri bruk, se nærmere på statped.no sine nettsider.

PCI tar for seg 33 ulike kjennetegn på løpsk tale innen hovedområdene *talemotorikk* (seksjon 1), *språklig planlegging* (seksjon 2), *oppmerksomhet og konsentrasjon* (seksjon 3) og *motorisk- og planmessig koordinering* (seksjon 4). Testen fungerer ved at skåringsystemet kan gi en indikator på mulig løpsk tale. Hvert kjennetegn på løpsk tale blir rangert med en skåre på en sekspoengs skala (0=aldri, 5=alltid). Ifølge Van Zaalen (personlig kommunikasjon, 30.09.11) er de ti første kjennetegnene i seksjon 1 de viktigste for kartleggingen av løpsk tale. Seksjon 1 fungerer dessuten sammenlagt som en indikator på mulig løpsk tale. Seksjon 2 støtter informasjon om lingvistiske og språklige komponenter av løpsk tale, mens seksjon 3 og 4 gir tilleggsinformasjon om personlige kommunikasjonsferdigheter. PCI har frem til nå ingen normative data for å kunne diagnostisere ulike grupper (Van Zaalen et al., 2009b). En grunn til dette kan være at løpsk tale og andre vansker har mange felles kjennetegn, noe som kan gjøre det utfordrende å skille vanskene.

Annen relevant kartlegging

For å skille løpsk tale fra andre taleflytvansker, poengterer Van Zaalen et al. (2011) at kartleggingen bør fokuseres mot ulike aspekt ved kommunikasjon og kognisjon. Dette kan gjøres ved utforskning av høytlesning, spontantale, gjenfortelling av en memorert historie, en test av oral koordinasjon og spørreskjema. Auditive opptak og video bør inkluderes i varierte deler av kartleggingen for å kunne vurdere taleflyt, talehastighet, artikulasjon, språk og stemme (Daly & Burnett, 1999, St. Louis et al., 2007, Van Zaalen et al. 2011, Ward, 2006). Andre språktester kan også benyttes for å få et generelt bilde av språket til personen. I dette avsnittet vil

de ulike nevnte metodene for kartlegging kort presenteres, samt forslag til digitale kartleggingsprogram.

Spontantalen vil som tidligere beskrevet ofte være varierende, og ha en kortsiktig bedring ved oppmerksomhet på den. Siden det kan forekomme flere brudd i taleflyten når personen er avslappet, har Ward (2006) og St. Louis et al. (2007) foreslått å lage avtaler på at logopeden har godkjennelse til å ta opptak av talen når personen med løpsk tale ikke er klar over det. Det er når personen med løpsk tale ikke er klar over at fokuset er rettet mot talen, at vi kan gjennomføre de mest autentiske opptakene. I en utredning bør derfor opptak av spontantalen utgjøre en del av den helhetlige kartleggingen.

Høytlesningen bør gjennomføres av både uforberedte og forberedte lesestykker av ulik vanskelighetsgrad. På denne måten kan en oppdage på hvilket nivå taleflyten får brudd (Van Zaalen et al., 2011, Ward, 2006), og det kan være en fin mulighet til å avdekke eventuelle lesevansker. Det kan være verdt å merke seg at en kan forvente flere brudd i talen når personen leser et kjent lesestykke, og bedre taleflyt når det blir lest et lesestykke personen ikke har fått forberede seg på (Van Zaalen et al., 2011). Dette kan ha å gjøre med i hvilke lesesituasjoner personen er avslappet eller mer selvovervåkende. Selv om høytlesning innebærer en begrenset mulighet til å avdekke vansker med språkformulering, kan likevel forhold som for eksempel bortfall av funksjonsord være påfallende (Ward, 2006).

Spørreskjema kan benyttes for å sammenlikne personens oppfattelse av egne vansker med logopedens vurdering av vanskene. Ved slike skjema kan en også avdekke eventuelle forventninger om vansker og uunngåelsesstrategier, og dette kan være et godt grunnlag for samtale om bevissthet og holdninger til egen vanske. Forslag til spørreskjema kan være *Perceptions of Stuttering Inventory (PSI)* som kan lastes ned fra internett (Woolf, 1967) og *Wright and Ayre Stuttering Self-Rating Profile (WASSP)* som er et selv vurderingsskjema utviklet av Wright & Ayre (2000). Selv vurderingsskjemaet som benyttes internt på Bredtvet kompetansesenter bygger på tilsvarende gradering som WASSP. Vi håper å kunne gjøre dette skjemaet tilgjengelig for eksternt bruk.

Ved å teste *oral koordinasjon* kan en avdekke om talehastigheten har påvirkning på forstyrrelser i taleflyten på

ordnivå. Van Zaalen et al. (2009a) har utviklet SPA-testen (tysk: Screening Pittage Articulation), som er et kartleggingsverktøy laget for å undersøke motorisk talekontroll ved hjelp av hurtig repetering av flerstavelsesord. Når denne testen blir ferdig utarbeidet til norsk, kan det være en god mulighet til å kartlegge den orale koordinasjonen.

Av språktester kan *Språk 6-16* (Ottem og Frost, 2011) være en nyttig screeningtest for å undersøke eventuelle språkvansker. Spesielt deltestene *ordspenn* og *setningsminne* kan indikere vansker med verbalt korttidsminne. For dette formålet kan også Wechslers (2009, 2011) intelligensskala for vurdering av barn, ungdom og voksnes kognitive evner (*WISC* og *WAIS*) benyttes i kartleggingen, og da spesielt deltestene innen arbeidsminneindeksen.

Vurdering av *skriftlig* uttrykk bør inkludere både eksempler på spontan skrivning og diktert skrivning. Sammenlikning av disse kan belyse eventuelle vansker med å organisere og fremstille temaet, og eventuelle utelatelser av ord eller endelser.

Av digitale kartleggingsverktøy er *Praat* (Boersma & Weenink, 2012) et gratisprogram hvor en kan legge inn lydsekvenser fra tale og utforske fonetikk, slik at en blant flere andre muligheter kan regne ut antall stavelser per minutt. *The Cluttering Assessment Program (CLASP)* utviklet av Klaas Bakker i 2005 er et program utviklet for å bestemme prosentvis taleflytbrudd, og *Cluttering Severity Instrument (CSI)* utviklet av Klaas Bakker og Florence M. Myers i 2011 er utviklet for vurdering av grad av løpsk tale. Sistnevnte program kan lastes ned gratis fra ICA (2012) sin hjemmeside, se evt. adresse nedenfor.

Daly og Burnett (1996) har erfart at personer med løpsk tale kan ha vansker med både fin- og grovmotorikken, og kan virke «klumsete» og ukoordinerte i bevegelsene. Flere steder i faglitteraturen kan vi finne at temaet berøres uten at det tidligere er gjort noen systematisk kartlegging av motoriske ferdigheter. Sønsterud og Andrup (2012) er underveis med en studie som kan vise en eventuell sammenheng ved at motorisk kompetanse ikke fungerer optimalt hos noen personer. For å kartlegge motoriske ferdigheter mer systematisk, kan den nevromotoriske testen NUBU 4-16 benyttes, som er normert for norske barn (Andrup, Janson og Gjørsum,

2009). En slik kartleggingstest kan være for tidkrevende og omfattende for en normal logopedisk utredning da logopeder ofte har begrenset med tid og muligens ikke et slikt testbatteri tilgjengelig. Vi ser likevel at det har vært en verdifull kartlegging der testingen har vært gjennomført.

HVA KAN GJØRES?

Hensikten med denne artikkelen er å sette søkelys på kartlegging av løpsk tale. Hva kan disse vurderingene og denne kartleggingen videre benyttes til? Det velges her å ta med en kort skissering av noen tiltak som vi på bakgrunn av våre erfaringer ser kan ha positiv effekt. Kartlegging skal ikke gjøres i seg selv «bare for å kartlegge» eller for å avdekke vanskeområder. Et essensielt poeng er at det skal bidra til utvikling og bedring, og derfor ville det blitt mangelfullt ikke å påpeke hva kartleggingen kan benyttes til. Forslagene til tiltak blir her hovedsakelig fokusert mot selve taleproduksjonen og språklig organisering da dette er områder som i særdeleshet mange med løpsk tale behøver veiledning og trening i.

Øke bevisstheten

For mange personer med løpsk tale er det viktigste å få en visshet i hva som «feiler» en. Dette kan være viktig både for egen selvfølelse og ved det å kunne gjøre rede for og gi en forklaring overfor omverdenen på hvilke utfordringer som gjelder dem. Dessverre er det slik at mange kan gå gjennom grunnskole, videregående skole og høyere utdanning uten å bli tatt seriøst eller trodd for vanskene de sliter med. For mange kan derfor selve kartleggingen betraktes å være en viktig del av tiltakene, da klarheten om vansken kan bidra til at en møter omgivelsene på en positiv måte med mer selvinnsikt og sikkerhet i at vanskeområdene er troverdige og at det ikke bare er en del av personligheten. Videre vil en økende bevissthet om de ulike nyansene og elementene i taleproduksjonen bidra til å gi en økt følelse av selvkontroll og «selvovervåking». Ward (2006) trekker frem at identifisering av vanskene er utgangspunktet for tiltakene. Personer med løpsk tale vil lettere kunne endre sin taleatferd og kommunikasjon i en positiv retning når de er kjent med hvordan talen og kommunikasjonsferdighetene deres i realiteten er.

Kontroll og selvovervåking

Et tiltak som å fokusere på talehastighetskontroll kan bidra til en synergieffekt hvor det blir en høyere tydelighet i talen og språket (Myers, 2011). Et annet effektivt virkemiddel er å lytte til sin egen stemme når han/hun snakker. I vår logopediske praksis har vi sett at denne teknikken ofte bidrar til en markant redusering av tale-tempoet, og at dette igjen kan bidra til at artikulasjonskontaktene blir mer presise. Talen blir automatisk tydeligere. Ved å anvende denne teknikken, blir det enklere for dem å få med alle stavelser i ord og det kan føre til færre utelatelser og teleskoperinger. Kontrollen og selvovervåkingen bør starte allerede når personen er i ferd med å tenke et budskap som skal formidles, jfr. gjerne Levelts (1989) språkprosesseringsmodell: 1. konsept, 2. formulator og 3. artikulatør. Selv om det er i den formulerende og artikulerende fasen en kan observere talebruddene, kan bevisstgjøring ved den konseptualiserende fasen være gunstig for å møte utfordringene i forkant. Ward (2006) peker på at selvovervåking er en ferdighet som utvikler seg over tid. For de fleste utgjør dette arbeidet en kontinuerlig og livslang prosess, både i utdanningsforløp og i forskjellige jobbsituasjoner. Ward trekker frem at løpsk tale kan behandles, men at vanskene ofte er til stede for alltid. Det er derfor hensiktsmessig å gjøre personen mer bevisst slik at han/hun kan velge ut hvilke situasjoner han/hun har behov for å ha en tydelig tale og et mer forståelig språk, og i større grad å fokusere på overvåking av egen tale i disse valgte situasjonene. Vi kan være oppmerksom på Kvenseth (2007, Ward & Scaler Scott 2011) sine fem kontrollnivåer ved løpsk tale, hvor 1 er uten kontroll (hvis ivrig eller stresset) og 5 utgjør et svært kontrollert taleflytnivå. Ved å bli bevisst på flere nyanser og forskjellige kontrollnivåer, kan det bidra til at de enklere kan gå inn på det kontrollnivået de ønsker å være på. Ofte utgjør nivå 3 et «normalt» kontrollnivå med delvis kontroll og hvor det er hensiktsmessig å være i de fleste kommunikasjonsituasjoner. Flere treningssituasjoner bør gjennomføres daglig, hvor fokus på god kommunikasjon og gode talestrategier bør innarbeides. En utfordring kan være å huske å bruke tiltakene aktivt i spontane situasjoner, da det kan være vanskelig å ta full kontroll. Videre må personene med løpsk tale også tillate seg å prate fritt og spontant uten å bli begrenset av tanken på hvordan en skal snakke for å opprettholde en tydelig tale.

Planleggingsvansker

Mange personer med løpsk tale har vanskeligheter med å planlegge det de vil formidle, og at det ofte i gjentellingen blant annet kan vise seg ved at historiekomponentene blir presentert på en ulogisk måte. Flere av ytringene kan fremstå som syntaktisk ukorrekte, enda kartlegging og observasjoner kan vise at ytringene kan bli syntaktisk riktige når de får muligheten til å redigere dem selv. Ulike taleflytbrudd viser seg muligens som en følge av at den språklige planleggingen kan bryte sammen. Dataprogrammet Inspiration Software (2012) er et teknisk hjelpemiddel som mange med stor fordel kan benytte både i skriftlige og muntlige sammenhenger. Ved hjelp av visuelle teknikker kan programmet hjelpe med å organisere, planlegge, tematisere og disponere det som man ønsker å formidle. Uten tekniske hjelpemidler til stede kan bruk av tankekart, disposisjon og stikkord på papir være en løsning. En slik type støtte kan i situasjoner som for eksempel muntlige fremlegg bidra til at fremstillingen blir mer forståelig og enklere å følge for tilhørere. Tydelig strukturering kan også bidra til å minske aspekt som for eksempel overfokusering på uviktige elementer, som mange kan vise tegn til.

Tilrettelegging

Av tilrettelegging knyttet til eksamen kan noen ha nytte av utvidet tid, bruk av pc, og en kombinasjon med visuell støtte. I studiesituasjoner på universitet og høyskoler kan det være fordel med lesesalsplass på et rolig sted uten støy, og mulighet til å bruke diktafon eller taleopptak på mobiltelefonen. Ved å lytte til egen tale, så kan bevisstheten økes. Lydopptak av andres tale, foredrag og forelesninger kan være hensiktsmessig for de personer som opplever lav konsentrasjon eller at hukommelsen deres ikke fungerer adekvat (må selvsagt avtales i forkant). Da vil det være en uvurderlig støtte å ha opptak å lytte til i etterkant.

Det er utarbeidet et eget skriv om særskilt tilrettelegging av muntlig prøving/eksamen for elever med stamming og/eller løpsk tale (ref. Alfild Ingebrigtsen ved Logopedisk senter i Trondheim). Dette skrevet er bl.a. gjort tilgjengelig på statped.no sine sider.

Motorikk og tale

I tilfeller der det observeres mye kroppslig uro, ukoordinerte bevegelser og impulsivitet, kan et egnet tiltak i enkelte formidlingssituasjoner være å forsøke å

kontrollere de store muskelgruppene. Så vidt vi kan se, finnes ikke publiseringer innenfor løpsk talefeltet som kan vise til en slik sammenheng; nemlig sammenhengen mellom motorisk kontroll og tydelighet i talen. Likevel har vi sett i vår logopediske praksis at det for noen personer kan være hensiktsmessig å ha et fokuspunkt som også er knyttet til det grovmotoriske aspektet. Ofte kan det igjen bidra til økt kontroll på andre mindre muskelgrupper, inkludert talemuskulaturen (Sønsterud & Andrup 2012). Et eksempel er å gå i et rolig tempo mens han/hun prater samtidig. Dette vil for noen bidra til et redusert taletempo og mer taleflytkontroll, som igjen kan bidra til en mer tydelig tale (Sønsterud, Løvbakk & Sten Hatlen 2012).

Grov- og finmotoriske ferdigheter bør i noen tilfeller kartlegges ytterligere, spesielt i tilfeller hvor vansken er av en slik art at DCD (Developmental Coordination Dysfunction) eller dyspraksi mistenkes som en primær vanske. NUBU 4-16 (Andrup, Janson og Gjærum, 2009) er et eksempel på en egnet test som i stor grad kan gi mer informasjon om flere nevro-motoriske-/motoriske funksjonsområder.

AVSLUTTENDE KOMMENTARER

Det foregår fortløpende kunnskapsfornying og utvikling av kartleggingsverktøy innen feltet løpsk tale, og i Norge har det de siste årene vist seg et større engasjement. Mye tyder på at løpsk tale er en underdiagnostisert gruppe, og vårt formål med denne artikkelen er å spre kunnskap slik at flere personer for fremtiden kan fanges opp, utredes og få individtilpassede tiltak. I takt med informasjonsformidlingen har det i det siste blitt observert en merkbar økning i henvendelser angående denne taleflytvansken; både til Bredtvet kompetansesenter og til PP-tjenester i 1. linjetjenesten. Vi håper at flere logopedier ønsker å utvide sin kompetanse innen dette spennende feltet, og at flere ønsker å bistå i arbeidet for å hjelpe personer med løpsk tale.

Bredtvet kompetansesenter arrangerer kurs for de logopedier som er interessert i å øke kompetansen både innenfor stamming og løpsk tale. Kurset «Er det løpsk tale – og hva kan gjøres?» setter søkelys på nyere kartlegging og gode, effektive tiltak i oppfølgingen for personer med løpsk tale. For de som er interessert, så finnes mer informasjon om kursene i Bredtvet kurskatalog for 2012, eller på statped.no sine nettsider.

Referanser

- Andrup, G., Janson, H. & Gjørnum, B. (2009). *NUBU 4-16 Testkoffert*. Universitetsforlaget.
- Boersma, P. & Weenink, D. (2012, 7. august). *Praat: doing phonetics by computer*. Hentet fra <http://www.fon.hum.uva.nl/praat/>
- Daly, D. A. & Burnett, M. L. (1996). Cluttering: Assessment, treatment planning, and case study illustration. *Journal of Fluency Disorders*, 21, 239-248.
- Daly, D. A. & Burnett, M. L. (1999). Cluttering: Traditional Views and New Perspectives. I R. F. Curlee (red.), *Stuttering and Related Disorders of Fluency* (2. utg.). (s. 222-254). New York: Thieme.
- Inspiration Software (2012). Hentet 9. mars 2012 fra <http://www.inspiration.com/Inspiration>
- Kvenseth, H. (2007). Det var ikke jeg som hadde et problem, det var de andre som ikke forsto meg. *Norsk Tidsskrift for Logopedi*, 3, 38-39.
- Levelt, W. J. M. (1989). *Speaking: From intention to articulation*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Myers, F. L. (2011). Treatment of cluttering: a cognitive-behavioral approach centered on rate control. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 152-174). UK: Psychology Press.
- Ottem, E. og Frost, J. (2011). *Språk 6-16 Screeningtest* (3. utg.). Oslo: Bredtvet kompetansesenter.
- St. Louis, K. O., Myers, F. L., Bakker, K. & Raphael, L. J. (2007). Understanding and Treating Cluttering. I E.G. Conture & R. F. Curlee (red.), *Stuttering and Related Disorders of Fluency* (3. utg.). (s. 297-325). New York: Thieme Medical Publishers.
- Sønsterud, H. (2012, 20. mars). *Predictive Cluttering Inventory (PCI)- revised*. Norsk oversettelse av Van Zaalens reviderte utgave av Daly's sjekklister fra 2006, Hentet fra <http://www.statped.no/Tema/Sprak/Publicasjoner/Kartlegging-av-lopsk-tale/>
- Sønsterud, H., Løvbakk, J. & Sten Hatlen, H. (2012). Aktiv talepust – et nyttig verktøy i vår stammelogopediske verktøykasse? *Norsk tidsskrift for logopedi*, Mars 2012
- Sønsterud, H., og Andrup G. (2012) *Motor control and speech – is there a connection? Neuromotor examination of four individuals who clutter*. Proceedings, 7th World Congress on Fluency Disorders, Tours, 2-5. Juli 2012
- Van Zaalens, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009a). A test of speech motor control on word level productions: The SPA Test (Dutch: Screening Pittige Articulatie). *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11, 26-33.
- Van Zaalens, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009b). Differential diagnostics between cluttering and stuttering – Part one. *Journal of Fluency Disorders*, 34, 137-146.
- Van Zaalens, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009c). Differential diagnostics between cluttering and stuttering – Part two. *Journal of Fluency Disorders*, 34, 146-154.
- Van Zaalens, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P.H. (2009d). Language planning disturbances in children who clutter or have learning disabilities. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 11, 496-508.
- Van Zaalens, Y., Wijnen, F. & Dejonckere, P. (2011). The assessment of cluttering: rationale, tasks, and interpretation. I D. Ward & K. Scaler Scott (red.), *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. (s. 137-151). UK: Psychology Press.
- Ward, D. (2006). *Stuttering and Cluttering: Frameworks for understanding and treatment*. UK: Psychology Press.
- Ward, D. & Scaler Scott, K. (2011). *Cluttering. A Handbook of Research, Intervention and Education*. UK: Psychology Press.
- Wechsler, D. (2009). *Wechsler Intelligence Scale for Children* (4. utg), norsk versjon. Stockholm: Pearson Assessment.
- Wechsler, D. (2011). *Wechsler Adult Intelligence Scale* (4. utg), norsk versjon. Stockholm: Pearson Assessment.
- Wright, L. & Ayre, A. (2000). *Wright and Ayre Stuttering Self-Rating Profile*. Bicester: Speechmark.